SÂLNÂMELERE GÖRE BODRUM KAZASI The Township of Bodrum According to Annuals

Fadimana FİDAN

Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
fadimana.fidan.celik@gmail.com.

Öz

1867 yılından itibaren çıkan Vilayet Sâlnâmeleri şehirlerin idarî, iktisadî ve sosyal düzenleri hakkında pek çok bilgiyi içermektedir. Salnamelerin her sene çıkması şehirlerin durumunun düzenli bir şekilde incelenmesini sağlamaktadır. 1880 yılından itibaren Aydın Vilayet Sâlnâmeleri yayınlanmıştır. Bu yıllıkların içinde Bodrum Kazası'na ait veriler de bulunmaktadır. Bugün Muğla ili sınırları içinde, kıyı şeridinde nadide ilçelerden biri olan Bodrum tarihte de bu özel konumu nedeniyle ön plana çıkarak Osmanlı Devleti'nin idarî ve sosyal alanda XIX. Yüzyılda meydana gelen yenilikleri yaşayan şehirlerden biri olmuştur. Makalede Bodrum'un idarî yapısı, geçim kaynakları, nüfusu ve eğitim kurumları gibi pek çok konuya değinilmiştir. Bu şekilde XIX. Yüzyıl Bodrum'una ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bodrum, Sâlnâme, Vilayet Sâlnâmesi, Osmanlı Devleti, Aydın Vilayeti.

Abstract

The Ottoman Provincial Annuals, the issuance of which started in 1867, provide ample information on the economic and social orders of provinces. Their regular issuance each year enables us to examine the situation of cities systematically. The Provincial Annuals for the Province of Aydın started to be issued in 1880. They also cover data relating to the Township of Bodrum. As a precious coastal county within the boundaries of the modern day Muğla city, Bodrum was also prominent in the history thanks to its special position and it became one of the towns which were first to experience the innovations that the Ottoman State had brought to the administrative and social fields in the 19th Century. This article deals with many subject matters including the administrative structure, livelihoods, population, and educational institutions etc. of Bodrum. It thus aims to shed light to the Bodrum of the 19th Century.

Keywords: Bodrum, Annual, Provincial Annual, Ottoman Empire, Province of Aydın

GİRİŞ

Sâlnâme; bir senelik olayları topluca göstermek üzere hazırlanmış eserler için kullanılan bir sözcük olup, Farsça “sâl” (yıl) ve “nâme” (mektup) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Türkçeye Tanzimat’tan (3 Kasım 1839) sonra giren sâlnâme kelime olarak “yıllık, muayyen mevzulara dair yıldan yıla çıkan dergi, kitap” olarak tanımlanmaktadır¹. Salnameler, devlet tarafından resmî olarak yayınlandığı gibi özel kurumlarca da yayınlanmaktadır². Bu belge koleksiyonları sosyal, iktisadî, ziraî, ticarî, idarî vb. her türlü konuyu kapsamışından dolayı tarih açısından önemli birer belge durumundadır³.

Osmanlı Devleti’nde ilk sâlnâmeler 1846-1912 yılları arasında yayınlanan “Devlet Sâlnâmeleri”dir. Bu sâlnâmeler, Sultan Abdülmecid’in saltanatı sırasında Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın isteği üzerine, Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve “Sâlnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye” adı ile yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti’nde en son yayınlanan Devlet Sâlnâmesi 1918 yılına aittir ve bu döneme kadar yayınlanan Devlet Sâlnâmeleri’nin sayısı toplam altmış yedi adettir⁴. Devlet Sâlnâmeleri dışında Nezâret ve Vilayet Sâlnâmeleri de yayınlanmıştır. Son yapılan araştırmalara göre, ilk Osmanlı Vilayet Sâlnâmesi’nin 1867 yılında yayınlanan Bosna; son vilayet sâlnâmesinin de 1918 yılında yayınlanan müstakil Bolu Sancağı Sâlnâmesi olduğu tespit edilmiştir⁵.

Osmanlı Devleti sınırları içindeki kırk bir vilayetin sâlnâmesi yayınlanmış olup Bodrum Kazası’nın dahil olduğu Aydın Vilayeti’nde de R.1296/M.1880-R.1326/M.1910 yılları arasında toplam yirmi beş adet sâlnâmesi yayınlanmıştır. Bu sâlnâmelerin on altısında Bodrum Kazası’yla ilgili bilgiler mevcuttur. Bodrum Kazası hakkında bilgi veren Aydın Vilayet Sâlnâmeleri (AVS) şunlardır;

R.1296/M.1880,	R.1302/M.1886,	R.1303/M.1887,	R.1306/M.1890,
R.1307/M.1891,	R.1311/M.1895,	R.1312/M.1896,	R.1314/M.1898,
R.1315/M.1899,	R.1316/M.1900,	R.1317/M.1901,	R.1319/M.1903,
R.1320/M.1904,	R.1321/M.1905,	R.1323/M.1907,	R.1326/M.1910.

¹ DUMAN, H. 2000: **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Mevsâlları**, C. I, 1, Ankara

² AYDIN, B. “Sâlnâme”, TDVİA, C. XXXVI, s. 52.

³ HEYET, 1993: “Sâlnâme”, İA., C. X, s.134, İstanbul; ŞEMSEDDİN S. 1989: **Kamus-ı Türkî**, 701, İstanbul; PAKALIN, M. Z.1993: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, 105, İstanbul; SERTOĞLU, M. 1986: **Osmanlı Tarih Lügati**, 297, İstanbul.

⁴ DUMAN, H. 2000: 19.

⁵ HEYET, 1993: 135 vd.; DUMAN, H. 2000: 19.

1. Bodrum Kazası'nın İdarî Yapısı

Sâlnâmeler, yayınlanmış olduğu dönemin idarî yapısı ve idârecileri hakkında bilgi vermektedir. Bodrum Kazası'nın yönetim alanında örgütlenmiş idarî bölümleri yıllara göre şu şekildedir:

Bodrum Kazası'nda 1880 yılında Memurîn-i Kaza, Meclis İdâresi, Belediye Dairesi ve Menâfi Vekilleri adında idarî bölümler vardı⁶. Diğer senelerde adı geçen yönetim birimlerine şu idarî bölümlerin eklendiği tespit edilmiştir: 1886 yılında Mahkeme-i Bidâyet, Aşâr İdâresi, Maarif Meclisi, Menâfi Sandığı Vekilleri, Tahrîrât Komisyonu ve Rûsûmât İdâresi⁷; 1890 yılında Nâfia Komisyonu, Karantina İdâresi ve Fener İdâresi⁸; 1891 yılında Maarif Komisyonu⁹, 1897 yılında Zabıta İdâresi¹⁰; 1899 yılında Mal Kalemi, Ticaret Mahkemesi ve Memurin-i Zabıta¹¹, 1900 yılında Hapishane-i Umumî İdâresi ve Hapishane Muhafız Bölüğü¹²; 1904 yılında Ticaret ve Ziraat Komisyonu¹³; 1910 yılında Ticaret ve Ziraat Odası¹⁴.

1.1. Kaymakamlık: Bodrum Kazası'nda idarî yapının en yüksek kademesini kaymakamlık oluşturmaktadır. Kaymakam, XVI. Yüzyıldan itibaren kullanılan idarî bir kelime¹⁵ olup, Tanzimat öncesi vali ya da mutasarrıfların geçici bir süre için yerlerine atadıkları kimselere verilen unvandır. Tanzimat sonrasında ise, kaymakamlar doğrudan Dâhiliye Nezâreti'ne bağlı hale geldiler. 1847 yılında yapılan idarî bölünme ile eyaletin başında Vali, sancağın başında Kaymakam, kazanın başında ise Kaza Müdürü bulunmasına karar verildi¹⁶. 1880-1910 yılları arasında Bodrum'da kaza idaresinin başında bulunan kişi Kaza Müdürü olarak nitelendirilmemiş, Bodrum Kaymakamı olarak kaydedilmiştir. Kaymakamlar bulundukları bölgenin en büyük idari amiri olması sebebiyle komisyonlara başkanlık yapmaktaydı. Kaymakamların Nâfia Komisyonu'na, Tedârik-i Sanat-ı Nakliye-i Askeriye Komisyonu'na, Ticaret ve Ziraat Meclisi ve İdâre

⁶ AVS, 1296, s. 135.

⁷ AVS, 1302, s. 199-200.

⁸ AVS, 1306, s. 222.

⁹ AVS, 1307, s. 182.

¹⁰ AVS, 1311, s. 387.

¹¹ AVS, 1315, s. 505-506.

¹² AVS, 1316, s. 487.

¹³ AVS, 1320, s. 389.

¹⁴ AVS, 1326, s. 698.

¹⁵ ÖZKAYA, Y. 2002: “**Kaymakam**”, TDVİA, C. XXV, s. 84, Ankara.

¹⁶ ÇADIRCI, M. 1991: **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, 236 vd., Ankara.

Meclisi'ne başkanlık yaptıkları anlaşılmaktadır¹⁷.

İncelenen dönemde Bodrum Kazası'nda dört kaymakamın görev yaptığı tespit edilmiştir. Bu kaymakamlar; Bekir Sıtkı Efendi (1880-1886), Şevki Efendi (1887), Ömer Hulusi Efendi (1891-1901), Hulusi Bey (1903-1910)'dir. Bu kaymakamlardan Bodrum'da en uzun süre görevde kalan 1891-1901 yılları arasında üçüncü dereceden Mecidi Nişanı¹⁸ ile ödüllendirilmiş olan Ömer Hulusi Efendi'dir. Ömer Hulusi Efendi kazada on yıl görevde kalmıştır¹⁹.

1.2. Kaza İdâre Meclisi: Tanzimat'ın ilanından hemen sonra ülke yönetiminde yapılan düzenlemelerle yönetim, yargı ve maliye işleriyle doğrudan uğraşan meclisler kuruldu²⁰. Bu meclislerden Kaza İdare Meclisi kaymakamın başkanlığında toplanmaktaydı. Nâib, Mal Müdürü ve Tahrîrât Kâtibinden oluşan bu meclisin görevlileri²¹ seçimle başa gelmekteydi. Kaza İdâre Meclisi'nin görevleri; idarî davalar, gelir ve giderlerin gözden geçirilmesi, devlete ait kurum ve kuruluşların korunmasıydı. Bu görevlerin yanında İdare Meclisi ziraat ve ticaretin geliştirilmesi için liva meclislerine öneride bulunabilirdi²².

1.3. Belediye İdâresi: Liman kentlerinde, tüccar gemileri için karantina, konaklama tesisleri ve düzenli iç ulaşımı sağlamak için 1857 yılından itibaren belediye daireleri kurulmaya başlandı²³. Bodrum Kazasında belediye 1880 yılında kurulmuştu. Belediye İdâresi'nin görevlileri; başkan, sandık emini, tabip ve sayıları sabit olmayan bazı sâlnâmelerde beş, bazılarında altı olarak gösterilen azalardan oluşmaktaydı. Bu azalar arasında

¹⁷ AVS, 1315, s. 507; AVS, 1316, s. 478; AVS, 1317, s.426; AVS, 1319, s. 382; AVS, 1320, s. 389; AVS, 1323, s. 360; AVS, 1326, s. 597.

¹⁸ Mecidi Nişanı, Sultan Abdülmecid zamanında, başarılı ve sadık kişilere verilmek üzere beş rütbe olarak çıkarılmış gümüş paradır. Bu nişan bir Osmanlı lirasının beşte biri kadardır. Abdülaziz döneminde çıkarılan Osmanî Nişanı'na kadar en yüksek nişan Mecidi Nişanı olmuştur. Mecidi Nişanı, halk arasında Mecidiye Nişanı olarak bilinmektedir. Bkz. ŞEMSEDDİN S. 1989: 1295; BAYRAK, M. O. 1999: **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, 267, İstanbul

¹⁹ AVS, 1296, s.183; AVS, 1302, s. 198; AVS, 1303, s.162; AVS, 1306, s.222; AVS, 1307, s. 182, AVS, 1311, s.386; AVS, 1312, s. 472, AVS, 1314, s. 456; AVS, 1315, s. 505; AVS, 1316, s. 486; AVS, 1317, s. 424; AVS, 1319, s. 380; AVS, 1320, s. 387; AVS, 1323, s. 358; AVS, 1326, s. 697.

²⁰ ÇADIRCI, M. 1991: 254.

²¹ AVS, 1296, s. 183; AVS, 1302, s.199; AVS, 1303, s.162; AVS, 1306, s. 222; AVS, 1307, s.182; AVS, 1311, s.386; AVS, 1312, s. 472; AVS, 1314, s. 456; AVS, 1315, s. 505; AVS, 1316, s. 486; AVS, 1317, s. 424; AVS, 1319, s. 380; AVS, 1320, s. 387; AVS, 1321, s. 375; AVS, 1323, s. 358; AVS, 1326, s. 697.

²² ÇADIRCI, M. 1991: 259 vd.

²³ ÇADIRCI, M. 1991: 273.

iki gayrimüslim bulunmaktaydı²⁴. Gayrimüslim azanın iki olmasının nedeni Müslim ve gayrimüslim halkın eşit oranda temsil edilebilmeleri içindi²⁵.

Belediye'nin gelirleri “varidât-ı umumîye” başlığı altında sâlnâmelerde yerini almıştır. 1899 senesinden sonra kaydedilmeye başlanan belediyenin gelirleri 1899 senesinde 13.600 kuruş, 1900 ile 1910 seneleri arasındaki yıllarda ise 15.500 kuruş olarak kaydedilmiştir²⁶.

1.4. Menâfi Sandığı Vekilleri: 25 Temmuz 1867 tarihinde bir nizâmname ile kurulan, özellikle bayındırlık sorunlarının çözümüne ve belediyeçilik çalışmalarına yardımcı olan sandıklara Menâfi Sandığı denilmektedir²⁷. Bu sandığın görevlileri vekiller, kâtip, sandık emini ve sayıları bazı sâlnâmelerde dört, bazılarında beş olarak kaydedilmiş azalardan oluşmaktaydı²⁸.

1.5. Bidâyet Mahkemesi: Bidâyet Mahkemeleri, ceza hukuku sahasına giren işlerde, kabahat ve cünha derecesindeki suçlara ilişkin davaları görmek ve sonuçlandırmaktaydı. Bidâyet Mahkemesi; bir başkan ve iki üyeden oluşmaktaydı. Mahkeme üyelerinden birisi aynı zamanda mahkemenin başkâtipliği görevini yürütmekte, diğeri ise ceza davalarında hazırlık tahkikatını ve gerekli kişilerin sorgusunu yaparak hazırladığı tasarıları (layihaları) mahkemeye sunmaktaydı²⁹. Bidâyet Mahkemesi'nin; nâib³⁰, iki aza, müstantik (sorgu) muavini, başkâtip ve kâtip-i sâni adında görevlileri vardı. Bidâyet Mahkemesi'nin 1898-1899 yıllarında mukavelât (noter) muharriri³¹, 1900-1901 yıllarında ise şeriat kâtibi adında görevlileri bulunmaktaydı. 1903-1904-1905 sâlnâmelerinde aza sayısı bir, adı geçen tarihler dışındaki sâlnâmelerde ise aza sayısı iki olarak kaydedilmiştir³².

²⁴ AVS, 1296, s. 183; AVS, 1302, s. 199; AVS, 1303, s. 163; AVS, 1306, s. 222; AVS, 1307, s. 182; AVS, 1311, s. 387; AVS, 1312, s. 472; AVS, 1314, s. 456; AVS, 1315, s. 506; AVS, 1316, s. 478; AVS, 1317, s. 426; AVS, 1319, s.382; AVS, 1320, s. 389; AVS, 1323, s. 358; AVS, 1326, s. 698.

²⁵ ÇADIRCI, M. 1991: 276 vd.

²⁶ AVS, 1296, s. 183; AVS, 1302, s. 199; AVS, 1303, s.163; AVS, 1306, s.222; AVS, 1307, s.182; AVS, 1311, s. 387; AVS, 1312, s. 472; AVS, 1314, s. 456; AVS, 1315, s. 506; AVS, 1316, s. 478; AVS, 1317, s. 426; AVS, 1319, s. 382; AVS, 1320, s. 389; AVS, 1323, s. 358; AVS, 1326, s. 698.

²⁷ TÜRKOĞLU, Ö. 1999: *Sâlnâmelerde Çankırı*, 604, Çankırı.

²⁸ AVS, 1296, s. 183; AVS, 1302, s.200; AVS, 1306, s. 224; AVS, 1307, s. 182.

²⁹ EKİNCİ, E. B. 2004: *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, 205-206, İstanbul.

³⁰ Nâib, şer'i mahkemelerinin hâkimlerine verilen ad olup, nâibler seçimle başa gelmektedirler. Bkz. PAKALIN, M. Z. 1983: 645.

³¹ AVS, 1314, s. 456; AVS, 1315, s. 505.

³² AVS, 1314, s. 455; AVS, 1315, s. 505; AVS, 1316, s. 486; AVS, 1317, s. 424; AVS, 1319, s. 380; AVS, 1320, s. 387; AVS, 1321, s. 375.

1.6. Ticaret Mahkemesi: 1850 yılında Ticaret Meclisleri, Ticaret Mahkemesi adını almıştır. Bu mahkemeler vilayet, sancak, kaza ve gerekli yerlerde³³ ticaretle ilgili para alıp verme olaylarındaki anlaşmazlıkları görüşmekteydi. Ticaret Mahkemesi'nin görevlileri; bir başkan, bir kâtip ve sayıları sâlnâmelerin bazılarında üç, bazılarında dört olarak kaydedilmiş azalardan oluşmaktaydı³⁴.

1.7. Komisyonlar: Bodrum Kazası'nda Ticaret ve Ziraat Komisyonu, Maarif Komisyonu, Tahrîrât Komisyonu ve Nâfia Komisyonu adında dört komisyon vardı.

Ticaret ve Ziraat Komisyonu: Ziraî üretimle ilgili konulardan, mal giriş ve çıkışlarından sorumlu olan komisyon kaymakamın başkanlığında toplanmakta olup, bir kâtip ve sâlnâmelerin bazılarında üç, bazılarında dört olarak kaydedilmiş azalardan oluşmaktaydı³⁵.

Maarif Komisyonu: Bodrum Kazası'nın eğitim işlerinin görüşüldüğü bu komisyonun başkanlığını müftî yapmaktaydı. Komisyonun aza sayısı sâlnâmelerin bazılarında beş, bazılarında altı olarak kaydedilmiştir. Maarif Komisyonu'nun diğer bir görevlisi de kâtiptir.

Tahrîrât Komisyonu: Bodrum'un iç ve dış yazışmalarını yapmakta olan bu komisyon, bir başkan ve iki azadan oluşmaktaydı³⁶.

Nâfia Komisyonu: Bodrum'un bayındırlık işleri ile ilgilenmekte olan komisyonun başkanı kaymakamdı. Kaymakamdan sonra ikinci amir belediye başkanıydı. Komisyon bu görevliler dışında dört azadan oluşmaktaydı³⁷.

1.8. Zabıta İdâresi: Bodrum Kazası'nın genel güvenliğinden sorumlu olan Zabıta İdâresi Osmanlı Devleti'nde genellikle nüfusu 4.000'den fazla olan şehir merkezlerinde kurulmaktaydı. Bu idârenin³⁸ polis komiseri, polis, zabıta müdürü, zabıta memuru, süvari jandarma neferi, piyade jandarma neferinden oluşan görevli kadrosu vardı³⁹.

1.9. Hapishane-i Umumî İdâresi: Bodrum Kalesi, 1885 yılından

³³ EKİNCİ, E. B. 2004: 105.

³⁴ AVS, 1315, s. 505; 1316, s.486; 1317, s. 425; 1319, s. 380; 1320, s. 387; 1321, s. 375; 1323, s. 358; 1326, s. 698.

³⁵ AVS, 1315, s. 507; AVS, 1316, s. 478; AVS, 1317, s. 426; 1319, s. 381; AVS, 1320, s. 389; AVS, 1323, s. 361.

³⁶ AVS, 1302, s. 200.

³⁷ AVS, 1306, s. 224.

³⁸ AYDIN, M. 1992: *Şarkî Rumeli Vilayetleri*, 65, Ankara.

³⁹ AVS, 1311, s. 387; AVS, 1315, s.5 05; AVS, 1316, s. 487; AVS, 1317, s. 425; AVS, 1319, s. 381; AVS, 1320, s.388; AVS, 1321, s. 376; AVS, 1323, s. 359; AVS, 1326, s. 699.

sonra hapishane ve sürgün yeri olarak kullanılmaya başlandı. 1900 yılında Bodrum'da Hapishane-i Umumî İdâresi'nin kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu idârenin görevlileri müdür, tabip, kâtip ve gardiyanlardır. Hapishanenin güvenliğinden sorumlu bir de Hapishane Muhafız Bölüğü vardı. Bu bölüğün güvenlik görevlileri yüzbaşı, mülazım-ı sâni, çavuş, bölük emini, onbaşı ve neferlerdi⁴⁰.

Tablo-1: Gardiyan, Çavuş, Bölük Emni, Onbaşı, Nefer ve Mahpus Sayıları⁴¹

Yıllar	Gardiyan	Çavuş	Bölük Emni	Onbaşı	Nefer	Mahpus
1900	10	2	1	4	48	520
1901	”	”	”	”	”	”
1903	15	”	”	”	”	”
1904	”	”	”	”	”	-
1905	”	”	”	”	”	”
1907	”	”	”	”	”	”
1910	”	-	-	”	”	-

Tabloda görüldüğü üzere gardiyan sayısı artmasına rağmen mahpus sayısında bir eksilme olmamıştır. Bu durum salnamelerin bir önceki yılın tekrarı olduğunu göstermektedir. Hapishanede yatan mahkûm sayısı 520 kişiydi ve bu mahkûmlar 10 yıldan fazla ceza alan, suçları ağır olan kişilerden oluşmaktaydı. XIX. Yüzyılda hapishanelerin genellikle harap olduğu ve pek çok insanı barındıracak kapasitelerinin olmadığı dikkate alındığında bu sürelerin çok fazla olduğu görülür. Ayrıca bu dönemde hapishaneler reform ile iyileştirmeye gidilen bir süreç yaşanmaktaydı⁴².

1.10. Karantina İdâresi: XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde modern sağlık pratikleri ve örgütlenmesinin gelişimi salgın hastalıklara karşı verilen mücadeleyle iç içe gelişmiştir. Çeşitli salgın hastalıklara karşı alınan önlemler pek çok kalıcı sağlık örgütlenmesinin ilk adımını oluşturmuştur. Bu anlamda yüzyılın en önemli sorunlarından birini oluşturan kolera salgını ile mücadelede karantina idaresi başta olmak üzere pek çok sağlık örgütlenmesi kurulmuştur⁴³. Salmelerde yeterli açıklama bulunmayan Karantina idaresi hakkında verilen bilgi burada bulunan görevlilerle ilgilidir. Bodrum'da

⁴⁰ AVS, 1316, s. 487; 1317, s.425-426; 1319, s. 381;1320, s. 388; 1321, 376; 1323, s. 359, 1326, s.699.

⁴¹ AVS, 1316, s. 492; AVS, 1317, s. 430; AVS, 1319, s. 386; AVS, 1320, s. 393; AVS, 1323, s. 364.

⁴² AVS, 1316, s. 487; AVS, 1317, s. 425-426; AVS, 1319, s. 381; AVS, 1320, s. 388; AVS, 1321, 376; AVS, 1323, s. 359, AVS, 1326, s. 699.

⁴³ **Cumhuriyet Türkiyesi'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, 2006: 52, Tarih Vakfı / Emeklilik Gözetim Merkezi, İstanbul.

Karantina idaresinde bir gardiyan ve bir karantina memurunun görevli olduğu tespit edilmiştir⁴⁴.

1.11. Liman İdâresi: Ege sahilinde önemli bir kıyı kenti olan Bodrum, körfezdeki konumu itibarıyla limana sığınan gemileri koruyan müstahkem bir mevkidedir⁴⁵. Bundan dolayı Bodrum'da gemilerin limana güvenli bir şekilde giriş ve çıkışlarını kontrol etmek amacı ile faaliyet sürdüren Liman İdâresi kurulmuştu. Bu idareden sorumlu bir liman memuru vardı⁴⁶.

2. Bodrum Kazası'nda Sosyal Yapı

Sâlnâmelerde köyler, nüfus, emlak, eğitim, pazar-panayır, el işi dokuma ve ulaşım hakkında bilgiler yer almaktadır. Bodrum Kazası'nın sosyal yapısı şu şekildedir;

2.1. Köyler: Aydın Vilayet Sâlnâmeleri'ne göre Bodrum Kazası'nda Serulus ve Karaabad adlarında 2 nahiye, 11 mahalle ve 30 köy bulunmaktaydı⁴⁷.

Bodrum Kazası'nın köyleri ve kazaya uzaklık mesafeleri sâlnâmelerde saat ve dakika hesabı ile verilmiştir. Bodrum ile köyleri arasındaki uzaklıkta verilen saat ve dakikalar yürüyerek ulaşma süresi olmalıdır. Bu köylerden Bodrum Kazası'na en yakın köyler; bir saatlik mesafe ile Bitez, Çiftlik ve Çirkan köyleridir. Kazaya en uzak köyler ise; sekiz saatlik mesafe ile Tombul ve Mazi köyleridir⁴⁸.

Tablo 2: Bodrum Kazası'nın Köyleri ve Bodrum'a Mesafeleri

Köyler	Mesafeler (saat ve dakika)	Köyler	Mesafeler (saat ve dakika)
Akçaalan-ı Kebir	4	Karakaya	5
Akçaalan-ı Sagır	4	Geriş	5
Bitez	1	Kum	4
Çiftlik	1	Mazi	8
Çirkan	1.30	Meyhaşı	3
Çömlekçi	7	Müskeb-i Kebir	2
Dere	4	Mumcular	6

⁴⁴ AVS, 1306, s. 225.

⁴⁵ YİĞİT, A. 2009: "165 Nolu Bodrum Şer'iyye Sicilinde Denizciliğe Dair Kayıtlar", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 22, s. 119, Muğla.

⁴⁶ AVS, 1311, s. 387.

⁴⁷ AVS, 1312, s. 474; AVS, 1314, s. 460; AVS, 1326, s.701.

⁴⁸ AVS, 1315, s. 510-511.

Dirmil-i Kebir	4	Pınarlı Belen	5
Dirmil-i Sagır	4	Rumhane	3.03 dk.
Ermene	3	Rumbolu	4
Faralya	4	Sagır	2
Gürece	3.02 dk.	Sandıma	4
Gün	4	Sane	5
Güncebalan	4	Tombul	8
Karabağ	4	Yaka	2

2.2. Nüfus: Bodrum Kazası'nda Müslim ve gayrimüslim ahalinin birlikte yaşadıkları tespit edilmiştir. Kazada bulunan gayrimüslimler; Rumlar ve Musevîler'dir. Ayrıca sâlnâmelerde diğer yabancılar diye kaydedilmiş olan nüfus da mevcuttur⁴⁹.

Tablo 3: Bodrum Kazası'nın Genel Nüfusu⁵⁰

Yıllar	Müslim	Yüzde (%)	Gayrimüslim	%	Toplam
1891	11.551	83,2	2.330	16,79	13.884
1896	11.955	80,97	2.811	19,04	14.766
1897	11.829	82,51	2.519	17,57	14.338
1898	12.292	81,39	2.811	18,62	15.103
1899	12.459	82,04	2.729	17,97	15.188
1900	12.608	81,99	2.771	18,02	15.379
1901	12.775	81,48	2.905	18,53	15.680
1903	12.775	81,48	2.905	18,53	15.680
1904	13.352	81,48	3.035	18,53	16.387
1907	13.352	81,48	3.035	18,53	16.387
1910	14.897	80,61	3.585	19,4	18.482

⁴⁹ AVS, 1307, s. 214; AVS, 1311, s. 388; AVS, 1312, s. 473; AVS, 1314, s. 457; AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s. 491; AVS, 1317, s. 429; AVS, 1319, s. 385; AVS, 1320, s. 381; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 702.

⁵⁰ AVS, 1307, s. 214; AVS, 1311, s. 388; AVS, 1312, s. 473; AVS, 1314, s. 457; AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s.491; AVS, 1317, s.429; AVS, 1319, s. 385; AVS, 1320, s. 381; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 702; Şemseddin Sami'nin 1887 yılında yayınlanan Kâmûsu'l-A'lâm adlı eserinde Bodrum Kazası'nın umumî nüfusu 30.000 olarak gösterilmiştir. Bkz. ŞEMSEDDİN S.1996: *Kâmûsu'l-A'lâm*,1369, Ankara.

Tablo 4: Bodrum Kazası'nın Merkez Nüfusu⁵¹

Yıllar	Müslim	%	Gayrimüslim	%	Toplam
1899	3.666	57,33	2.729	42,68	6.395
1901	4.291	59,59	2.910	40,42	7.201
1903	4.291	59,59	2.910	40,42	7.201
1904	4.615	60,33	3.035	39,68	7.650
1907	4.615	60,33	3.035	39,68	7.650
1910	4.260	54,31	3.585	45,7	7.845

Tablolara bakıldığında genel nüfus ve merkez nüfusun yıldan yıla artmış olduğu anlaşılmaktadır.

Genel ve kaza merkez nüfus bilgileri karşılaştırıldığında nüfusun büyük bir çoğunluğunu Müslimlerin oluşturduğu; Müslim nüfusun nahiye ve köylerde, gayrimüslimlerin ise Bodrum merkezde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Aşağıdaki 5, 6, 7 ve 8 numaralı tablolarda Bodrum Kazası'nın kadın ve erkek nüfusları Müslim, Rum, Musevî ve diğer yabancılar olarak incelenmiştir. 1891 yılına ait sâlnâmede Rum, Musevî ve diğer yabancı nüfusa dair bilgi yoktur. Sadece gayrimüslim nüfus olarak topluca kaydedilmiş bir bilgi yer almaktadır.

Bu bakımdan 1891 yılına ait gayrimüslim nüfus bilgileri etnik açıdan incelenememiş olup, 1891 yılına ait veriler tabloların hepsinde aynı yazılmıştır. 1901, 1903, 1904 ve 1907 yılına ait sâlnâmelerdeki veriler ise daha önceki yılların tekrarı durumdadır.

Bahsi geçen dönemlerde Bodrum Kazası'nın umumî nüfusuyla, Bodrum merkez ve Müslim nüfus sayıları aynıdır. 1901, 1903 yıllarında da Rum, Musevî ve diğer yabancıların nüfus bilgileri tekrarlanmıştır. Bu nüfus bilgilerinin aradan üç yıl geçmesine rağmen hiçbir değişiklik göstermeyip sabit kalmış olması düşündürücüdür.

1904 ve 1907 yıllarında Rum, Musevî ve diğer yabancılar olarak adlandırılan nüfus bilgileri farklılık göstermektedir. 1904 yılına ait sâlnâmede tevellûdât (doğumlar), münâkehât (nikâh), tâlâk (boşanma) ve vefâyât (ölüm) bilgileri verilmiştir. Fakat 1907 senesine ait sâlnâmede bu

⁵¹ AVS, 1307, s. 214; AVS, 1311, s. 388; AVS, 1312, s. 473; AVS, 1314, s. 457; AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s. 491; AVS, 1317, s. 429; AVS, 1319, s. 385; AVS, 1320, s. 381; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s.702.

bilgiler kaydedilmemiştir. Eğer bu veriler kaydedilmiş olsaydı Bodrum Kazası'nın umumî, merkez ve Müslim nüfusun neden aynı kaldığı; Rum, Musevî ve diğer yabancı nüfusun neden değiştiği üzerine yorum yapılabilirdi.

Ancak tek başına 1904 yılına ait verilerle nüfusun üç yıl içinde değişip değişmediği üzerine ait yorum yapmak çok doğru bir yaklaşım olmaz.

Tablo 5: Bodrum Kazası'nda Müslim Nüfus⁵²

Yıllar	Erkek	%	Kadın	%	Toplam Nüfus	Kazanın Umumî Nüfusu
1891	5.819	50,38	5.732	49,63	11.551	13.884
1895	5.936	50,19	5.893	49,82	11.829	14.338
1896	5.983	50,05	5.972	49,96	11.955	14.602
1898	6.159	50,11	6.133	49,9	12.292	14.933
1899	6.248	50,15	6.211	49,86	12.459	15.188
1900	6.343	50,31	6.285	49,85	12.608	15.379
1901	6.371	49,88	6.404	50,13	12.775	15.680
1903	6.371	49,88	6.404	50,13	12.775	15.680
1904	6.771	50,72	6.631	49,67	13.352	16.387
1907	6.721	50,34	6.631	49,67	13.352	16.387
1910	7.474	50,18	7.423	49,83	14.897	18.482

Sâlnâme kayıtlarının son yıllarında nüfusun belirgin bir şekilde artış gösterdiği tespit edilmiştir. Müslim nüfus içerisinde erkek nüfusu, kadın nüfusundan fazladır.

Ancak 1901 ile 1903 yıllarında toplam nüfus sayıları aynıdır. Aynı şekilde 1904-1907 yılları arasında toplam nüfusun aynı olduğu görülmektedir.

⁵² AVS, 1307, s. 214; AVS, 1311, s. 388; 1312, s. 473; 1314, s. 457; 1315, s. 509; 1316, s. 491; AVS, 1317, s. 429; AVS, 1319, s. 385; AVS, 1320, s. 381; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 702.

Tablo 6: Bodrum Kazası'nda Rum Nüfus⁵³

Yıllar	Erkek	%	Kadın	%	Toplam Nüfus
1891	1.173	50,35	1.157	49,66	2.330
1895	1.206	50,93	1.164	49,16	2.368
1896	1.288	50,61	1.257	49,4	2.545
1898	1.279	56,75	1.248	43,25	2.527
1899	1.294	50,57	1.265	49,44	2.559
1900	1.274	49,93	1.285	50,36	2.552
1901	1.314	48,8	1.379	51,21	2.693
1903	1.314	48,8	1.379	51,21	2.693
1904	1.435	50,34	1.371	48,09	2.851
1907	1.431	50,2	1.371	48,09	2.851
1910	1.796	56,27	1.596	50	3.192

Rum nüfusunun çoğunluğunu çok az bir farkla da olsa erkekler oluşturmaktadır. Yalnız 1900-1903 seneleri arasında kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Bodrum Kazası'nda Musevî Nüfus⁵⁴

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus
1891	1.173	1.157	2.330
1895	39	49	88
1896	39	49	88
1898	47	55	102
1899	46	56	102
1900	37	58	95
1901	57	46	103
1903	57	46	103
1904	58	62	125
1907	62	58	125

Tablo-7'de Musevî nüfusu verilmiştir. Musevî nüfusun oranında kadın nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir. 1901- 1903 seneleri

⁵³ AVS, 1307, s. 214; AVS, 1311, s. 388; AVS, 1312, s. 473; AVS, 1314, s. 457; AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s. 491; AVS, 1317, s. 429; AVS, 1319, s. 385; AVS, 1320, s. 381; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 702.

⁵⁴ AVS, 1307, s. 214; AVS, 1311, s. 388; AVS, 1312, s. 473; AVS, 1314, s. 457; AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s. 491; AVS, 1317, s. 429; AVS, 1319, s. 385; AVS, 1320, s. 381; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 702.

arasında nüfusun değişmediği görülmektedir.

Tablo 8: Bodrum Kazası'nın Diğer Yabancı Nüfusu⁵⁵

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus
1891	1.173	1.157	2.330
1899	37	31	68
1900	84	20	104
1901	85	25	110
1903	85	25	110
1904	52	85	137
1907	58	52	110

Sâlnâmelerde diğer yabancı nüfus olarak kaydedilmiş nüfus vardır. Fakat bu yabancıların kim oldukları konusunda sâlnâmelerde bir bilgi yoktur. Bu nüfus başta ticaret olmak üzere değişik sebeplerle kazada bulunan yabancılar olmalıdır. Tabloya genel olarak bakıldığında erkek nüfusun, kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Ancak 1904 senesinde kadın nüfusun erkek nüfusundan fazla olduğu tespit edilmiştir. 1901-1903 senelerinde ise nüfusun değişmediği görülmektedir.

Tablo 9: Bodrum Kazası'nda Tevellûdât, Münâkehât, Tâlâk, Vefâyât ve Göç⁵⁶

Yıllar	Tevellûdât	Münâkehât	Tâlâk	Vefâyât	Göç
1896	398	155	39	188	18
1897	446	210	33	213	-
1898	425	249	43	283	-
1901	286	183	32	188	-
1903	286	183	32	188	-
Toplam	2.718	1.342	211	1.722	18

1896 senesinde göç edenler kaydedilmiştir. Diğer dönemlere ait göçler kaydedilmemiştir. Tevellûdât sayısının en fazla olduğu yıl 1897; münâkehât, tâlâk ve vefâyât sayılılarının en fazla olduğu yıl ise 1898 senesidir⁵⁷.

⁵⁵ AVS, 1307, s. 214; AVS, 1311, s. 388; AVS, 1312, s. 473; AVS, 1314, s. 457; AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s. 491; AVS, 1317, s. 429; AVS, 1319, s. 385; AVS, 1320, s. 381; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 702.

⁵⁶ AVS, 1317, s. 428; AVS, 1320, s. 391; AVS, 1323, s. 362.

⁵⁷ 1901 ve 1903 yıllarına ait sâlnâmelerde veriler tekrarlanmış durumdadır R.1313/M.1897 senesine ait veriler R.1317/M.1901 yılına ait sâlnâmeye; R.1314/M.1898 senesine ait veriler R.1317/M.1901 yılına ait sâlnâmeye; R.1317/M.1901 senesine ait veriler R.1320/M.1904 yılına ait sâlnâmeye; R.1319/M.1903 senesine ait veriler R.1323/M.1907 yılına ait sâlnâmeye yer almaktadır. Bkz. AVS, 1317, s. 428; AVS, 1320, s. 391; AVS, 1323, s. 362.

2.3. Emlâk: Bodrum Kazası'nda hane, dükkân, han, hamam, un değirmeni, hükümet konağı, ziraat bankası, telgrafhane, cami, mescit, kilise, havra, tekke, rüşdiye, ibtidâî zükûr ve gayrimüslim mektebi olmak üzere çeşitli türleri bulunmaktadır.

Bodrum Kazası'nın emlâk mevcudu yıllara göre değişiklik göstermektedir. Ancak emlâk çeşidi 1899, 1900, 1901, 1903 senelerinde aynıdır⁵⁸. Bu emlâka ek olarak 1904 senesinde dakik (un) fabrikası, liman dairesi, karantihane, pasaporthane, rûsûmât dairesi, 1907 senesinde inâs okulu, 1910 senesinde ise rejî idâresi⁵⁹ ile redif dairesinin⁶⁰ açıldığı tespit edilmiştir.

Emlâk ve nüfus verilerine bakıldığında nüfusa doğru orantılı olarak emlâk sayısının arttığı görülmektedir. 1899 senesinde hane mevcudu 508 iken 1910 senesine ait sâlnâmede hane sayısı 2.389'a çıkmıştır⁶¹.

2.4. Eğitim: Bodrum Kazası'nda ibtidâî, rüştiye, gayrimüslim ve inâs mektepleri bulunmaktadır. İbtidâî ve rüşdiye mektepleri sâlnâmelerde genel olarak verilmiştir. Gayrimüslim mektepleri; 1899, 1900, 1901, 1903, 1904, 1907, 1910; İnâs mektepleri de 1907 ve 1910 yıllarına ait sâlnâmelerde bulunmaktadır. Sâlnâmelerde medreselerden bahsedilmemiştir.

Ancak Bodrum Kazası'nda 1746 yılında açılan ve XX. yüzyılın başlarına kadar faaliyetini sürdüren Mustafa Paşa Medresesi, 1760 yılında açılan ve sâlnâmelerin basıldığı dönemlerde artık faal olmayan Hacı Cafer Bey Medresesi'nin varlığı bilinmektedir⁶².

⁵⁸ Adı geçen tarihlerde aynı olan emlâk çeşidi şunlardır; hane, dükkân, han, hamam, un değirmeni, hükümet konağı, ziraat bankası, telgrafhane, cami, mescit, kilise, havra, tekke, rüşdiye, ibtidâî zükûr ve gayrimüslim mektebidir.

⁵⁹ Rejî İdâresi, tütün ve sarhoşluk veren mahsullerin üretilmesini kontrol eden tek el idâresidir. Bkz. ŞEMSEDDİN S. 1996: 662.

⁶⁰ Redif, 1835-1912 yılları arasında Osmanlı Devleti zamanında yedek askerlere verilen addır. Redif askerleri önce Afyon, Ankara, Çankırı, Serez (Serez) ve Menteşe sancaklarında taburlar halinde kurulmuştur. Bkz. BAYRAK, M. O. 1999: 352.

⁶¹ AVS, 1315, s. 508-509; AVS, 1316, s. 490; AVS, 1317, s. 418; AVS, 1319, s. 384; AVS, 1320, s. 391; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 700.

⁶² BAYKARA, T. 1992: "Bodrum", TDVİA, C. VI, s. 249. İstanbul.

Tablo 10: Bodrum Kazası'nda İbtidâî Mektebi (İlkokul)⁶³

Yıllar	Muallim Sayısı	Öğrenci Sayısı
1890	4	209
1898	2	105
1899	2	160
1900	2	105
1901	3	150
1903	2	150
1904	2	180
1907	2	250
1910	2	250

Yıllar incelendiğinde muallim sayısının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Ancak 1890 yılında dört, 1901 yılında ise üç muallimin görev yaptığı tespit edilmiştir. İbtidâî mektebine giden öğrenci sayısı en fazla 1907-1910 yıllarıdır. Bu dönemlerde okula gelen öğrenci sayısı iki yüz ellidir. En az öğrenci sayısı ise yüz beş ile 1900 senesidir. Burada bazı yılların rakamlarında bir önceki yıla göre sabitlik söz konusudur.

Tablo 11: Bodrum Kazası'nda Rüşdiye Mektebi (Ortaokul)⁶⁴

Yıllar	Muallim Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Öğrenci Sayısı
1890	2	75	(sılık)
1898	2	65	10
1899	2	53	2
1900	2	65	10
1901	2	62	12
1903	2	62	(sılık)
1904	2	32	10
1907	2	32	10
1910	2	44	15

Yıllar incelendiğinde muallim sayısının aynı kaldığı, öğrenci sayısında son dönemlerde iniş çıkışlar olduğu görülmektedir. Rüşdiye mektebi yetmiş beş öğrenci ile 1890 yılında en yüksek öğrenci sayısına ulaşmıştır. En düşük yıllar ise otuz iki öğrenci sayısı ile 1904-1907 yıllarıdır.

⁶³ AVS, 1306, s. 223; AVS, 1314, s. 458; AVS, 1315, s. 506; AVS, 1316, s. 488-489; AVS, 1317, s. 427; AVS, 1319, s. 382-383; AVS, 1320, s. 389-390; 1323, s. 361; 1326, s. 700-701.

⁶⁴ AVS, 1306, s. 223; AVS, 1316, s. 488; AVS, 1315, s. 506; AVS, 1316, s. 488-489; AVS, 1317, s. 427; AVS, 1319, s. 382-383; AVS, 1320, s. 389-390; AVS, 1323, s. 361; AVS, 1326, s. 700-701.

Tablo 12: Bodrum Kazası'nda Gayrimüslim Mektebi⁶⁵

Yıl	Muallim Sayısı	Öğrenci Sayısı
1899	5	105
1900	4	195
1901	5	195
1903	5	195
1904	5	195
1907	5	195
1910	5	195

Gayrimüslim mektepleri; Rum İptidaî, Rum Rüşdi, Musevî okulu ve Rum İnâs mekteplerinden oluşur. Muallim sayıları 1900 yılı haricinde beş olmak üzere bütün dönemlerde aynıdır. Öğrenci sayısı 1899 yılında yüz beş iken diğer yıllarda yüz doksan beştir.

Tablo 13: Bodrum Kazası'nda İnâs Mektebi (Kadın Okulu)⁶⁶

Yıllar	Muallime Sayısı	Öğrenci Sayısı
1907	1 (Fatıma Zehra Hanım)	60
1910	1 (Fatıma Şakire Hanım)	100

Bodrum'da Müslümanlara yönelik eğitim veren inâs mektebine ilk olarak 1907 yılı sâlnâmesinde rastlanılmıştır. İnâs mektebinin öğrenci sayısı 1907 yılında altmış iken 1910 yılında yüze çıkmıştır. Her iki yılda muallime sayısı birdir.

2.5. Pazar ve Panayır: Kazada pazar ve panayır yoktur⁶⁷. Ancak 1910 senesine ait sâlnâmede civar köylerde bulunan halkın cuma günleri Bodrum Kazası'na gelerek alışveriş yaptıkları kayıtlıdır⁶⁸.

2.6. Dokuma ve Ulaşım: Bodrum Kazası'nda dokuma olarak yün kuşak ve halı dokunulmaktadır. Ulaşım daha ziyade Bodrum Kazası'nın coğrafi yapısı dolayısıyla karayolu gelişmemiş ve ulaşım binek hayvanlarıyla yani deve, at ve eşek ile sağlanmıştır⁶⁹. Bodrum Kazası'nda iki yüz adet eşek vardır. Halk, ulaşım araçlarından biri olan bu iki yüz eşiğin yüz adedi ile avladıkları balık ve süngeri, diğer yüz adediyle de palamudu

⁶⁵ AVS, 1306, s. 223; AVS, 1314, s. 458; AVS, 1315, s. 506; AVS, 1316, s. 488-489; AVS, 1317, s. 427; AVS, 1319, s. 382-383; AVS, 1320, s. 389-390; AVS, 1323, s. 361; AVS, 1326, s. 700-701.

⁶⁶ AVS, 1306, s. 223; AVS, 1314, s. 458; AVS, 1315, s. 506; AVS, 1316, s. 488-489; AVS, 1317, s. 427; AVS, 1319, s. 382-383; AVS, 1320, s. 389-390; AVS, 1323, s. 361; AVS, 1326, s.700-701.

⁶⁷ AVS, 1312, s. 474; AVS, 1314, s. 458; AVS, 1326, s. 703.

⁶⁸ AVS, 1326, s.703.

⁶⁹ AVS, 1312, s. 474; AVS, 1314, s. 459; AVS, 1326, s.703.

taşınmaktaydılar⁷⁰. Bodrum Kazası'nda, karayolunun aksine denizyolu ulaşımının gelişmiş olduğu söylenebilir. Ticaret gemilerinin Bodrum limanına gelmesi ve 1770 yılından sonra yapılan tersane Bodrum limanının önemini artırmıştır.

2.7. Haberleşme: 1832 yılından itibaren Osmanlı Devleti haberleşme alanında yenilikler yaparak 1840 yılında Posta Nezareti'ni kurmuştu⁷¹. Bodrum Kazası'nda da Telgraf ve Posta Nezareti'nin açıldığı sâlnâmelerden anlaşılmaktadır. Telgraf müdürlerinin ilk kez 1886 yılına ait sâlnâmede, posta müdürlerinin ise 1896 yılına ait sâlnâmede kaydedilmiş olmaları bu müesseselerin Bodrum'da ilk kurulan kurumlar olduklarına işaret etmektedir⁷².

3. Bodrum Kazası'nda Ziraî Üretim ve İktisâdî Hayat

Sâlnâmelerde ziraat, ticaret, para, banka, vergiler, madenler ve ormanlar hakkında bilgiler verilmiştir.

3.1. Ziraat: Bodrum Kazası'nda buğday, arpa, darı, çavdar, yulaf, bakla ve nohut ekildiği gibi kazada zeytin üretimi de oldukça önemli seviyededir.

Kazanın başlıca mahsulâtı; palamut, incir, zeytinyağı, badem ve kayısıdır⁷³. Bodrum Kazası'nda tarım ürünlerinin yanında balıkçılık, sünger ve ahtapot avcılığı halk açısından önemli geçim kaynaklarındandır⁷⁴.

3.2. Ticaret: Bodrum Kazası ihtiyaç fazlası ürünlerini genellikle İzmir'e ihraç etmiştir. Bu ihraç ürünlerinin içinde arpa, incir, yulaf ve palamut vardır. Pirinç, kahve, şeker ve sabun malzemeleri de ithal edilmektedir⁷⁵.

İncir mahsulünün sermaye miktarı 1,5 milyon kilogramdır. Bodrum Kazası'nda ticaret işleri ile ilgilenen Ticaret ve Ziraat Odası vardır. Bu odanın görevlileri; başkan, kâtip ve sâlnâmelerin bazılarında üç bazılarında dört olarak kaydedilmiş olan azalardır⁷⁶. Ayrıca malların geliş ve

⁷⁰ AVS, 1316, s. 492; AVS, 1317, s. 430; AVS, 1319, s. 386; AVS, 1320, s. 393; AVS, 1323, s. 364; AVS, 1326, s. 703.

⁷¹ ÇADIRCI, M. 1991: 294.

⁷² AVS, 1302, s. 200; AVS, 1311, s. 387

⁷³ AVS, 1302, s. 255; AVS, 1306, s. 225; AVS, 1312, s. 474; AVS, 1314, s. 459; AVS, 1315, s. 510; AVS, 1326, s. 703.

⁷⁴ AVS, 1302, s. 255; AVS, 1306, s. 225; AVS, 1312, s. 474; AVS, 1314, s. 459; AVS, 1316, s. 492; AVS, 1317, s. 430; AVS, 1319, s. 386; AVS, 1320, s. 393; AVS, 1323, s. 364; AVS, 1326, s. 703.

⁷⁵ AVS, 1314, s. 459; AVS, 1315, s. 510; AVS, 1326, s. 703.

⁷⁶ AVS, 1323, s. 699; AVS, 1326, s. 698.

gidişlerinden sorumlu olan Mal Müdürü İdâresi vardır. Bu idârenin görevlileri; malmüdürü ve sandık emindir⁷⁷.

3.3. Para: Kazada gümüş, Osmanlı lirası ve Fransız altını kullanılmıştır. Bu paralardan gümüş yirmi liraya, Osmanlı lirası yüz sekiz, Fransız altını da doksan dört kuruşa denk gelmekteydi⁷⁸.

3.4. Banka: Bodrum Kazası'nda Ziraat Bankası vardır. Ziraat Bankası'nın sâlnâmelerde 1899 yılından itibaren kaydedilmiş olduğu görülmektedir.

Tablo 14: Bodrum Kazası'nın Ziraat Bankası Reisleri ve Bankanın Gelirleri⁷⁹

Yıllar	Reis	Sermaye (Kuruş)
1899	Reis Kostanti Efendi	767.450
1900	”	671.348
1901	”	751.348
1903	”	751.348
1904	Reis Hüseyin Efendi	929.119
1905	”	929.119
1907	”	929.119
1910	Reis Edhem Efendi	1.068.868

1900 senesine ait banka geliri bir önceki seneden düşüktür. 1901 ve 1903 senelerinin gelirleri aynı olmakla beraber Reis Hüseyin Efendi döneminde diğer dönemlere nazaran bir artış olmuş ve görevde kaldığı süre zarfında banka geliri aynı seviyede kalmıştır.

Banka gelirlerindeki en büyük artışı, bankanın en uzun süre reisliğini yapan Reis Edhem Efendi (1899- 1903) döneminde olmuştur.

3.5. Bodrum Kazası'ndan Toplanan Vergiler: 1896, 1897, 1898, 1901 ve 1910 senelerinde Bodrum Kazası'nda emlâk, teminât, bedel-i askeri, aşâr, ağnam, orman ve maden, emlâk ve tapu, mehâkim harçları, rûsûm ve müteferrika, maarif hassa-i îânesi ve menâfî hassa-i îânesi adı altında vergiler toplanmıştır.

Kazanın vergi gelirleri incelendiğinde 1896, 1897, 1898, 1901 ve 1910 senelerinde en fazla gelir getiren verginin aşâr vergisi olduğu görülmektedir.

Bu dönemler içerisinde 1910'da aşâr vergisi; 373.062 kuruş ile en

⁷⁷ AVS, 1315, s.505; AVS, 1316, s. 486; AVS, 1317, s. 424; AVS, 1319, s. 380; AVS, 1320, s. 387; AVS, 1321, s. 375; AVS, 1323, s. 353; AVS, 1326, s. 697.

⁷⁸ AVS, 1314, s. 458; AVS, 1326, s.703.

⁷⁹ AVS, 1315, s.506; AVS, 1316, s. 487; AVS, 1317, s. 425; AVS, 1319, s. 381; AVS, 1320, s. 388; AVS, 1321, s. 375; AVS, 1323, s. 359; AVS, 1326, s. 698.

yüksek geliri bırakmıştır. Aşâr vergisi 1899 yılında ise 208.762 kuruş ile en düşük hâsılatını yapmıştır.

Sayılan dönemler içinde hâsılatı en az olan vergiler değişiklik göstermiştir. 1896 yılında mehakim harçları 12.010 kuruş; 1897 yılında maarif hassa-i iânesinden 3.209 kuruş; 1898 yılında menâfi hassa-i iânesinden 22.477 kuruş; 1900 yılında orman ve madenlerden 10.473 kuruş; 1910 yılında madenlerden 800 kuruş hâsılat elde edilmiştir⁸⁰.

Tablo 15: Bodrum Kazası'nın Vergi Gelirleri⁸¹

Yıllar	Vergi Gelirleri Toplamı (Kuruş)
1896	911.395
1897	855.907
1898	876.492
1901	7.882.502
1907	7.882.000
1910	912.093

Vergi gelirleri en yüksek artış 1901 yılında 7.882.502 kuruş ile yaşanmıştır. En düşük yıl ise 855.907 vergi geliri ile 1897 yılıdır.

Kazada Aşâr ve Rûsûmât İdâresi vardır. Bu idâreler toplanan vergilerden sorumludur. Aşâr İdâresi, bir memur başkanlığında toplanmaktadır. Kâtip ve kâtip-i sânidan oluşan görevli kadrosu vardır⁸². Rûsûmât İdâresi'nin görevlileri müdür, sandık emini, kâtib, kâtib-i sânidir⁸³. Bunun yanında rûsûmât memuru adlı bir memur da kayıtlıdır⁸⁴.

3.6. Madenler: Bodrum Kazası dâhilinde gümüş ve kurşun madeni bulunmaktadır⁸⁵.

3.7. Ormanlar: Bodrum Kazası'nda 45 km²'lik bir alana yayılmış ormanlık alan mevcuttur. Ormanlardan odun kömürü elde edilerek bundan senede 3.000 kuruş hâsılat alınmaktaydı⁸⁶. Kazada Orman İdâresi vardır.

⁸⁰ AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s. 490; AVS, 1317, s. 427; AVS, 1319, s. 383; AVS, 1320, s. 391; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 701.

⁸¹ AVS, 1315, s. 509; AVS, 1316, s. 490; AVS, 1317, s. 427; AVS, 1319, s. 383; AVS, 1320, s. 391; AVS, 1323, s. 362; AVS, 1326, s. 701.

⁸² AVS, 1302, s. 198; AVS, 1306, s. 222.

⁸³ AVS, 1302, s. 200; AVS, 1306, s. 224; AVS, 1311, s. 388; AVS, 1312, s. 473; AVS, 1314, s. 457.

⁸⁴ AVS, 1326, s.704.

⁸⁵ AVS, 1312, s. 474; AVS, 1314, s. 459; AVS, 1326, s.703.

⁸⁶ AVS, 1312, s. 374; AVS, 1314, s. 458; AVS, 1326, s.703.

Orman İdâresi'nin görevlileri tezkere muhtarı ile piyade kolcusudur⁸⁷.

SONUÇ

Vilayet Sâlnâmeleri; ilgili vilayetin idarî teşkilatı, memur listeleri, mahalli tarih ve coğrafyası, eski eserleri, nüfusu, üretim ve ekonomik faaliyetleri gibi pek çok konuda bilgiler vermektedir. İlki 1867 yılında yayınlanan ve zaman içerisinde imparatorluğa bağlı bütün vilayetlerde yayınlanmaya başlayan vilayet sâlnâmeleri, Tanzimat ve I. Meşrutiyet döneminde imparatorluğun kentlerindeki idari, ekonomik ve sosyal yapıyla ilgili verileri içeren önemli kaynaklardır. Aydın Vilayet Sâlnâmeleri içinde Bodrum Kazası'nın; idarî, sosyal, iktisâdî, ziraî hayatı hakkında genel bilgiler elde edilmiştir.

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti bir dizi yeniliklere gitmiştir. Bu yeniliklerin Bodrum Kazası'nda da uygulandığı görülecektir. Yönetim açısından kendini daha çok hissettiren bu yenilikler sonucu; meclis, mahkeme, komisyon, posta dairesi, rejî ve redif gibi birçok yeni idâreler kurulmuştur.

Bodrum'da arazinin dağlık olması nedeniyle ekilebilen alan sınırlıdır. Buna rağmen zirai üretim çeşitlilik göstermektedir. Ekonomide tarımın yanında, dokumacılık ve denizcilik (sünger ve ahtapot avcılığı yapılmakta) önemli bir yere sahiptir. Bodrum'da tarım ekonomisinin yanında tarım sanayisinin gelişmeye başladığı görülmekte olup birkaç un fabrikası bulunmaktaydı.

Etnik açıdan çeşitlilik gösteren Bodrum'da nüfusun çoğunluğunu Müslüman halk oluşturmaktadır. Müslüman nüfustan sonra gayrimüslimler sırasıyla; Rum, Musevî ve diğer yabancılarıdır.

Bodrum'da ilk ve orta dereceli okullar bulunmaktadır. Bu okulların yanında sâlnâmelerde bahsedilmemiş olmasına rağmen medreselerin de varlığı bilinmektedir. Bodrum'da Müslümanlara yönelik okulların yanında gayrimüslimlerin de kendilerine ait okulları vardır.

KAYNAKLAR

AYDIN VİLAYET SÂLNÂMESİ: R.1296/M.1880; R.1302/M.1886;
R.1303/M.1887; R.1306/M.1890; R.1307/M.1891, R.1311/M.1895;
R.1312/M.1896; R.1314/M.1898; R.1315/M.1899; R.1316/M.1900;
R.1317/M.1901; R.1319/M.1903; R.1320/M.1904; R.1321/M.1905;
R.1323/M.1907; R.1326/M.1910.
AYDIN, B. "Salnâme", TDVİA, C. XXXVI, 51-54.

⁸⁷ AVS, 1314, s. 457.

- AYDIN, M. 1992: **Şarkî Rumeli Vilayetleri**, Ankara.
- BAYKARA, T.1992: “**Bodrum**”, TDVİA, C. VI, İstanbul 1992, 247-249.
- BAYRAK, M. O. 1999: **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, İstanbul.
- ÇADIRCI, M. 1991: **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara.
- DARKOT, B. 1993: “**Menteşe**”, İA., C. VII, İstanbul, 723-731.
- DUMAN, H. 2000: **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Mevsâllari**, C. I, Ankara.
- EKİNCİ, E. B. 2004: **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, İstanbul.
- EVLIYA ÇELEBİ 2005: **Seyahatname**, C. IX, (Transkripsiyon: Yücel Dağlı, Seyyid Ali Kahraman, Robert Dankoff), İstanbul.
- HEYET 1982: “**Muğla**”, Yurt Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul, 5847-5975.
- HEYET 1993: “**Sâlnâme**”, İA., C. X, İstanbul, 134-136.
- METE, Z. 2004: “**Menteşe**”, TDVİA, C. XXIX, İstanbul, 150-152.
- ÖZKAYA, Y. 2002: “**Kaymakam**”, TDVİA, C. XXV, Ankara, 84-85.
- PAKALIN, M. Z. 1993: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II-III, İstanbul.
- ŞEMSEDDİN SAMİ 1996: **Kâmûsu'l-A'lâm**, C. II, Ankara.
- ŞEMSEDDİN SAMİ 1989: **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul.
- SERTOĞLU, M. 1986: **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul.
- TÜRKOĞLU, Ö. 1999: **Sâlnâmelerde Çankırı**, Alp Ofset Yayınları, Çankırı.
- YİĞİT, A. 2009: “**165 Nolu Bodrum Şer’iyye Sicilinde Denizciliğe Dair Kayıtlar**”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 22, 117-138.